

Hugtök

Í STÆRÐFRÆÐI

NÁMSGAGNASTOFNUN

11. ágúst 2008

Hugtök í stærðfræði
© 2008 Kristín Bjarnadóttir

Ritstjóri: Hafdís Finnbogadóttir
Námsgagnastofnun
Umbrot og útlit: Námsgagnastofnun

Kristínu Höllu Jónsdóttur eru færðar
sérstakar þakkir fyrir yfirlestur
og góð ráð við gerð efnisins.

Hugtök

a

aðgerð, venjuleg reikniaðgerð: samheiti yfir samlagningu, frádrátt, margföldun og deilingu

afsanna tilgátu: sýna fram á að tilgátan sé ósönn

algebra: grein stærðfræðinnar sem m.a. fjallar um reikniaðgerðir og eiginleika þeirra, t.d. lausnir á jöfnum

almennt brot: hlutfall tveggja heilla talna a og b , $\frac{a}{b}$, þar sem a kallast teljari en b nefnari og $b \neq 0$

$\frac{a}{b}$
teljari
nefnari

andhverfar aðgerðir: aðgerðir sem upphefja hvor aðra, t.d. samlagning og frádráttur, margföldun og deiling

annars stigs jafna með einni óþekktri stærð: jafna þar sem óþekkt stærð kemur hæst fyrir í öðru veldi, t.d. $3x^2 + 5x + 2 = 0$

arabísk talnaritun: talnaritun í sætiskerfi með grunntölunni tíu

atburður í líkindafræði: mengi af útkomum (mengið getur verið tomt)

aukastafur: tölustafur aftan við kommu í tugabroti

átflötungur: margflötungur sem afmarkast af átta flötum

b

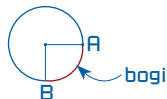
beint horn: 180° horn

billjarður: þúsund billjónir, 1.000.000.000.000.000

billjón: milljón milljónir, 1.000.000.000.000

bogi (hring-): hluti hringferils

breyta: stærð sem getur tekið ólík gildi, tákn (oftast bókstafur) til að tákna ótiltekna stærð, breytistærð

brotali: mynd sem hefur sama form og í upphafi þegar hún er stækkuð eða smækkuð um tiltekna hlutfallstölu; formið myndast áfram óendanlega

d

deilir: 1) tala sem gengur upp í aðra tölu

2) tala sem deilt er með í aðra tölu, t.d. er 4 deilir í deilingunni $168 : 4$

deilistofn: tala sem deilt er í, t.d. er 168 deilistofninn í deilingunni $168 : 4$

$\frac{168}{4}$
deilistofn
deilir

deka-: (í mælieiningum) tífaldur (10^1), t.d. dekametri

desi-: einn tíundi hluti (10^{-1}) úr mælieiningu, t.d. desimetri, desílítri

dreifing (í tölfraði): lýsing þess hvernig niðurstöður athugana eða mælinga dreifast á ólík gildi; oft sett fram í töflum og línuritum

dreifiregla margföldunar yfir samlagningu: $a \cdot (b + c) = a \cdot b + a \cdot c$
(a , b og c eru tölur)

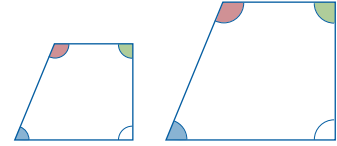
Hugtök

dulritun: það að brensla texta eða gögn með ákveðnum hætti svo að þau séu óskiljanleg

e **eins (um flatarmyndir):** aljafn, eins að stærð og lögun

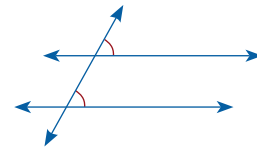
einingarbrot: almennt brot þar sem teljari er 1

einslaga flatarmynd: sem samsvarar annarri flatarmynd þannig að fjarlægðir milli samsvarandi punkta eru ávallt í sama hlutfalli

einslögun: það að vera einslaga

einslæg horn við tvær línur sem skornar eru af þriðju línu: horn sem liggja eins við línurnar tvær með tilliti til þriðju línunnar

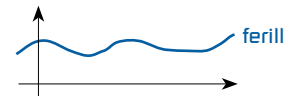
endanlegt tugabrot: tugabrot með endanlegan fjölda aukastafa, t.d. 0,25

f **fall:** mengi raðtvennda, (x,y) , þar sem engar tvær raðtvenndir hafa sama fyrra hnit; falli er oft lýst með jöfnu, t.d. $y = 3x - 1$

ferhyrningur: marghyrningur með fjögur horn og fjórar hliðar

ferill, samhangandi: mengi punkta í fleti sem má t.d. tákna með því að draga blýantsodd eftir blaði án þess að blýantinum sé lyft frá blaðinu

ferkílómetri: mælieining flatar jöfn ferningslaga reit með 1 km (1000 m) langa hlið, km^2

fermetri: grunnmælieining flatar jöfn ferningi með 1 m langa hlið, m^2

ferningsrót tölunnar a: tala sem margföluð með sjálfri sér er jöfn a, hliðarlengd fernings með flatarmálið a, skráð $\sqrt{a}$

ferningstala: tala sem hefur heila tölu fyrir ferningsrót, tala sem er annað veldi af heilli tölu, t.d. $49 = 7^2$

ferningur: ferhyrningur með allar hliðar jafnlangar og öll hornin rétt (90°)

fersentimetri: mælieining flatar jöfn ferningi með 1 cm langa hlið, cm^2

ferstrendingur: strendingur með ferhyrnda grunnfleti og fjóra hliðarfleti að auki

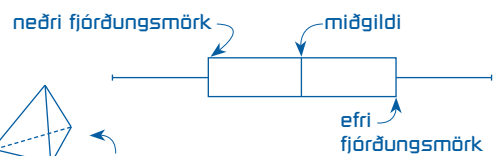

fet: enskt og amerískt lengdarmál, 30,48 cm

fimmhyrningur: marghyrningur með fimm horn og fimm hliðar

fjórðungsmörk, efri eða neðri: miðgildi í efri eða neðri helmingi raðaðs gagnasafns

fjórflötungur: margflötungur sem afmarkast af fjórum flötum

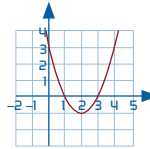
flatareining: mælieining flatar; grunnflatareiningin er einn fermetri, m^2

Hugtök

flatarmál: fjöldi flatareininga (t.d. fermetra, fersentimetra) sem þarf til að fylla tiltekinn flöt; stærð flatar mæld í flatareiningum

fleygbogi: graf jöfnu þar sem ein breyta er af öðru stigi, t.d. $y = x^2 - 4x + 3$; fleygmyndaður bogi

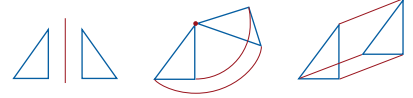

speglun

snúningur

hliðrun

flutningur (flatarmyndar): samheiti yfir speglun, snúning og hliðrun

forgangsröð (reikni)aðgerða: segir til um í hvaða röð framkvæma skuli (reikni)aðgerðir

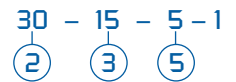
formerki tölu: táknið $+$ og $-$ sem gefa til kynna hvort tala er jákvæð eða neikvæð

forsenda: skilyrði, ástæða, önnur tveggja fullyrðinga sem leiða til niðurstöðu í rökleiðslu

frumtala: náttúrleg tala, stærri en 1, sem engin heil tala nema talan 1 og talan sjálf gengur upp í; prímtala

frumtölutvívurur: tvær oddatölur í röð sem eru frumtölur

frumpáttun: þáttun náttúrlegrar tölu þar sem allir þættir eru frumtölur, t.d. $30 = 2 \cdot 3 \cdot 5$

fullyrðing: setning sem er annaðhvort sönn eða ósönn

G

gagnagrunnur: safn upplýsinga um tiltekið efni sem er venjulega geymt skipulega í tölvu, raðað niður eftir vissum reglum og hæft til leitar

ganga upp í: heila talan a gengur upp í heilu töluna b ef $\frac{b}{a}$ er heil tala

geisli í hring: 1) línustrik sem tengir saman miðju hrings og punkt á hringferli
2) lengd línustriks frá miðju hrings að hringferli

gildistafla: tafla yfir tiltekin gildi, t.d. gildi breytistærðar í jöfnu

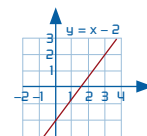
t.d. $y = 3x$

x	y
1	3
2	6
3	9

gleitt horn: horn sem er stærra en 90° en minna en 180°

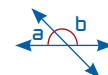

graf: mynd í hnitakerfi sem sýnir hvernig tiltekin stærð er háð annarri

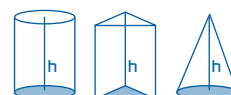
gramm: massaeining metrakerfisins, $\frac{1}{1000}$ hluti úr kílógrammi, g

grannhorn: tvö horn sem hafa annan arminn sameiginlegan og hinn arminn hvorn í framhaldi af öðrum, þ.e. eru samanlagt 180° og mynda beina línu

gráða: mælieining, tákn $^\circ$; 1) $\frac{1}{360}$ úr hring
2) hitastig

grunnflötur (t.d. strendings, sívalnings, strýtu): botnflötur, endafötur, flötur sem hæð er dregin hornrétt á

Hugtök

h

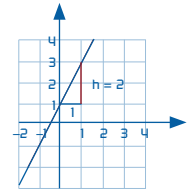
grunnlína, t.d. þríhyrnings, samsíðungs: ein hlið þríhyrnings, samsíðungs sem hæð er dregin hornrétt á

grunnmengi: mengi sem stök eru valin úr

gögn (í tölfraði): staðreyndir eða aðrar upplýsingar sem er safnað saman til að vinna úr og setja fram, t.d. í myndritum eða töflum

hallatala (beinnar línu): breyting á y-hniti (línu) þegar x-hnit hækkar um eina einingu

háðir atburðir: tveir atburðir eru innbyrðis háðir ef annar hefur áhrif á hinn þannig að líkur breytist

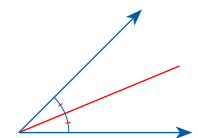
háflína: sá hluti línu sem liggur öðrum megin við tiltekinn punkt á henni ásamt punktinum sjálfum

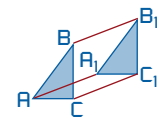
heilar tölur: mengið {..., -3, -2, -1, 0, 1, 2, 3, ...}, þ.e. náttúrulegar tölur ásamt 0 og neikvæðum heilum tölum

hektó-: (í mælieiningum) hundraðfaldur (10^2), t.d. hektógramm, hektópaskal

helmingalína horns: háflína úr oddpunkti horns sem skiptir því í tvö jafnstór horn

hliðrun flatarmyndar: flutningur þegar mynd flyst um tiltekna lengd í tiltekna stefnu, það að allir punktar myndar flytjast jafnlangt og samsíða

hlutfall: samanburður tveggja stærða, oft táknað með $:$ eða brotastriki, þ.e. ritað sem almennt brot; fjórar tölur eru sagðar vera í sama hlutfalli, ef t.d. $3:4 = 6:8$

hlutfallsleg skipting: skipting miðuð við hlutfall

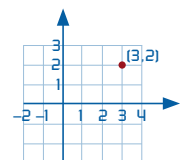
hlutfallstíðni: tíðni deilt með heildarfjölda athugana

hlutleysa aðgerðar: stak sem hefur ekki áhrif í tiltekinni aðgerð

hlutmengi: mengi þar sem öll stökin eru einnig stök annars mengis. Mengið A er hlutmengi í B ritað $A \subset B$ eða $A \subseteq B$

hnit talnatvenndar: fyrri og/eða síðari tala tvenndar sem tiltekur legu punkts í hnitakerfi, t.d. (3, 2)

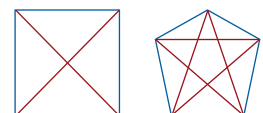

hnitakerfi í fleti: tvær kvarðaðar línur, venjulega þverstæðar, sem notaðar eru við staðarákvörðun punkta í fleti

horn: sammengi tveggja háflína með sameiginlegum upphafspunkti; stærð hornsins er mælitala hringboga milli háflínanna

horalína marghyrnings: línustrik sem dregið er frá einu horni marghyrnings til annars horns hans; þó ekki milli samliggjandi horna (það eru hliðar marghyrningsins)

hornasumma marghyrnings: samanlögð stærð allra horna í marghyrningi

hornréttur á línu, flöt: sem myndar 90° horn við línuna, flötinn

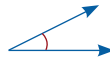
hringgeiri: hluti úr hringfleti sem afmarkast af tveimur geislum út frá miðju hringsins og hringboga

hringur: ferill sem markast af tiltekinni fjarlægð frá tilteknum punkti sem þá nefnist miðja hringsins

hvasst horn: horn sem er minna en 90°

hyrningur: marghyrningur

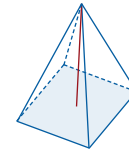
hæð í strendingi, sívalningi:

- 1) línustrík sem tengir grunnfleti strendingsins/sívalningsins (eða framlengingu þeirra) og er hornrétt á þá
- 2) lengd línustríks sem tengir grunnfleti strendingsins/sívalningsins og er hornrétt á þá

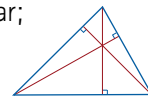
hæð í strýtu:

- 1) línustrík frá topppunkti strýttunnar hornrétt á grunnflöt
- 2) lengd línustríks frá topppunkti strýttunnar hornrétt á grunnflöt

hæð í þríhyrningi, samsíðungi:

- 1) línustrík úr hornpunkti hornrétt á mótlæga hlið eða framlengingu hennar;
- 2) lengd línustríks úr hornpunkti hornrétt á mótlæga hlið (hver þríhyrningur hefur þrjár hæðir, eina úr hverju horni)

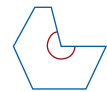

hæsti/stærsti sameiginlegi þáttur: hæsta tala sem gengur upp í tvær (eða fleiri) tölur samtímis, t.d. er 8 hæsti sameiginlegi þáttur 40 og 72

i

indó-arabískar tölur: algengasta talnaritunin nú, talnaritun í sætiskerfi með grunntölunni tíu

innhyrndur marghyrningur: marghyrningur þar sem a.m.k. eitt horn er stærra en 180°

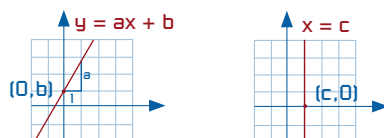

innsetning: það að setja (talgildi eða stæðu) inn fyrir breytu
dæmi: setja $x = 3$ inn í $2x + 5 = 2 \cdot 3 + 5$

j

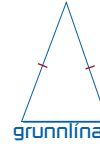
jafna: tvær stæður sem tengdar eru með jafnaðarmerki; í jöfnunni felst staðhæfing um að stæðurnar séu jafnar, t.d. $x + 3 = 5$

jafna beinnar línu: jafna sem rita má á forminu $y = ax + b$, þar sem a er hallatala línunnar og $(0, b)$ er skurðpunktur hennar við y -ás, eða $x = c$ sem er jafna lóðréttrar línu í gegnum punktinn $(c, 0)$

Hugtök

jafnarma þríhyrningur: þríhyrningur með tvær hliðar jafnlangar

jafngild brot: tvö eða fleiri brot sem hafa sama gildi, þ.e. eru jafnstór, t.d. $\frac{3}{4} = \frac{15}{20}$

jafngildar stæður: stæður sem hafa sama gildi

jafnhliða þríhyrningur: þríhyrningur með allar hliðar jafnlangar

jákvæð tala: tala sem er stærri en 0

k

keila: strýta með hringlaga grunnflöt sem gengur upp í odd (topppunkt)

kíló-: (í mælieiningum) þúsundfaldur (10^3), t.d. kílógramm, kílómetri

kúla: hnöttur, mengi þeirra punkta í rúminu sem eru í sömu fjarlægð frá tilteknum punkti

kvóti: útkoma úr deilingu, t.d. er 4,25 kvótinn í $17:4 = 4,25$

$$\begin{array}{l} \text{deilistofn} \rightarrow \frac{17}{4} = 4,25 \\ \text{deilir} \rightarrow \end{array} \quad \leftarrow \text{kvóti}$$

l

langhlið í rétthyrndum þríhyrningi: lengsta hliðin í rétthyrndum þríhyrningi, hliðin á móti rétta horninu

laufrit: myndrit þar sem t.d. tveggja tölustafa talnagögnum er raðað þannig upp að gildi fyrri stafanna mynda lóðréttu súlu (stofn), en gildi síðari stafanna mynda greinar eða lauf út frá súlnni

stofn	lauf
4	2, 4, 9
5	0, 1, 2, 3, 6
6	0, 2, 6

lengja brot: margfalda teljara og nefnara brots með sömu tölu **dæmi** $\frac{1 \cdot 5}{5 \cdot 5} = \frac{5}{25}$

lengja jöfnu: margfalda báðar hliðar jöfnu með sömu tölu

liðastærð: stærð sem skiptist í liði, + og - skipta liðum **T.d.** $8 \cdot 3 + 9 : X - 6 = 21$

liður: 1) samleggjari eða frádragari, liðir eru tengdir saman með + og -
2) tala í talnarunu

líkindatré: mynd þar sem líkur eru settar fram sem greinótt tré

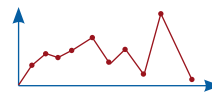
líkindi: líkur, tala á bilinu 0 til 1 sem mælir hve líklegt er að tiltekinn atburður gerist

líkur: tala á bilinu 0 til 1 sem mælir hve líklegt er að tiltekinn atburður gerist

lína: samhangandi mengi punkta, einvítt, þannig að það hefur aðeins lengd en enga breidd; í gegnum sérhverja tvo punkta er hægt að draga eina og aðeins eina línu, sem er óendanlega löng

línurit: myndrit, þar sem gildi eru sýnd sem samfelldur ferill

línustrik: strik, línubútur milli tveggja punkta A ————— B

lítri: grunnrúmmálseining metrakerfisins, rúmdesimetri, 1000 cm^3 , tákn l

lota: síendurtekin tölustafaruna í óendanlegri aukastafarunu tugabrots, t.d. 531 í $0,531531531\dots$

lotubundið tugabrot: tugabrot með lotu

m

margfeldi: útkoma þegar tvær eða fleiri tölur eru margfaldaðar saman, t.d. er 12 margfeldi af 3 og 4

margflötungur: rúmmynd sem afmarkast af endanlega mörgum marghyrningum tuttuguflötungur

margföldunarandhverfa: tvær tölur eru margföldunarandhverfur ef margfeldi þeirra er margföldunarhlutleysan 1, t.d. eru 5 og $\frac{1}{5}$ margföldunarandhverfur af því að $5 \cdot \frac{1}{5} = 1$

margföldunarhlutleysa: tala 1 er hlutlaus í margföldun, t.d. er $a \cdot 1 = 1 \cdot a = a$, þar sem a er ótiltekin tala

margföldunarstuðull: tala sem margfaldað er með, t.d. í stækkun og smækkun flatarmynda

marghyrningur: lokuð flatarmynd sem afmarkast af endanlega mörgum línustrikum sem nefnast hliðar og skerast bara í endapunktum sínum. Engar tvær samliggjandi hliðar eru á sömu línu. Endapunktur hliðanna kallast hornpunktar marghyrningsins og hornin milli samliggjandi hliða kallast horn hans. Marghyrningur hefur jafnmörg horn og hliðar, t.d. sjöhyrningur.

margliða: summa liða sem hver um sig er margfeldi af föstum stuðli og einni eða fleiri breytistærðum höfnum upp í heil veldi (stærri eða jöfn núlli), t.d. $5x^4 + 3x^3 - 4x^2 + 2x - 1$

meðaltal: niðurstaðan þegar deilt er í summu talna með fjölda þeirra

mega-: (í mælieiningum) milljónfaldur (10^6), t.d. megatonn, megavatt

mengi: samsafn eða hópur (stærðfræðilegra) hluta

mengi heilla talna (Z): talnamengið $\{\dots -3, -2, -1, 0, 1, 2, 3 \dots\}$

mengi náttúrlegra talna (N): talnamengið $\{1, 2, 3 \dots\}$; tölurnar sem notaðar eru til að telja með

mengi rauntalna (R): talnamengi sem inniheldur ræðar tölur og óræðar tölur

mengi ræðra talna (Q): talnamengið sem inniheldur náttúrlegar tölur, brot og neikvæðar tölur

mengjamynd: skýringarmynd þar sem mengi eru teiknuð sem svæði afmörkuð af lokuðum ferlum, notuð til að lýsa innbyrðis afstöðu mengja og aðgerða sem verka á þau, Vennmynd

metrakerfið: mælieiningakerfi sem hefur metra, lítra og gramm fyrir grunneiningar og breytingar í stærri og minni mælieiningar eru í samræmi við tugakerfisrihátt

metri: grunnlengdareining metrakerfisins, m

miðgildi: talnagildi sem liggur í miðju gagnasafns ef gögnunum er raðað eftir stærð; ef fjöldi gagna er slétt tala er tekið meðaltal þeirra tveggja sem liggja næst miðju

Hugtök

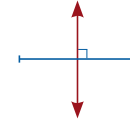
miðpunktur striks: punktur sem er jafnlangt frá báðum endapunktum striks

miðstrengur: strik sem gengur gegnum miðju hrings og tengir saman punkta á ferli hans

miðsækni: það gildi breytu sem er dæmigert fyrir hana, mælt t.d. með meðaltali, miðgildi eða tíðasta gildi

miðþverill striks: lína sem myndar rétt horn við strik í miðpunkti þess

milli-: einn þúsundasti hluti (10^{-3}) af mælieiningu, t.d. millimetri, milligramm

milljarður: þúsund milljónir, 1.000.000.000

milljón: þúsund þúsundir, 1.000.000

minnsti samnefni brota: minnsta tala sem nefnarar brotanna ganga upp í

míkró-: einn milljónasti hluti af mælieiningu (10^{-6}), t.d. míkrómetri, míkrógramm

mótdæmi: dæmi sem stangast á við tilgátu

myndrit: samheiti fyrir myndræna framsetningu á flokkuðum gögnum, t.d. línurit, skífurit, súlurit, laufrit, punktarit o.s.frv.

n

nágrannatala: heil tala sem stendur næst annarri heilli tölu í talnaröðinni

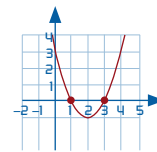
námundun: nálgun, það að fara nærri hinu rétta

náttúrlegar tölur: talnamengið $\{1, 2, 3, \dots\}$, tölur sem talið er með

nefni brots: sú tala brots sem er fyrir neðan strik og sýnir þá heild sem teljarinn er hluti af

neikvæð tala: tala sem er minni en 0

núllstöð grafs: punktar þar sem graf jöfnu með tveimur breytum sker x-ás

a ← teljari
b ← nefnari

o

odatala: náttúrleg tala sem er ekki deilanleg með 2; sem endar á 1, 3, 5, 7 eða 9

orsakasamhengi: samhengi (milli hluta) sem reist er á orsökum og afleiðingum

ó

óbein sönnun: sönnun þar sem gert er ráð fyrir að það sem sanna á sé ósatt og sýnt fram á að það leiði til mótsagnar

óendanlegt tugabrot: lotubundið tugabrot eða tugabrotsform óræðrar tölu

óháðir atburðir (í líkindafræði): tveir atburðir eru innbyrðis óháðir ef hinn fyrri hefur ekki áhrif á hinn síðari þannig að líkur breytist

Hugtök

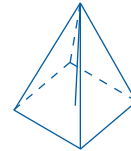
ójafna: fullyrðing um að önnur af tveimur stærðum (stæðum) sé minni eða stærri en hin, t.d. $5 > 2$ eða $6x < 4$

óræð tala: tala sem er ekki hægt að rita sem hlutfall tveggja heilla talna, tala sem er ekki ræð tala

óþekkt stærð: stærð með gildi sem er ekki þekkt, oft notað um breytu

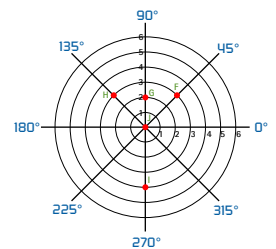
P

pí: hlutfall ummáls, U og þvermáls hrings, P, táknað π $\frac{U}{P} = \pi$

píramídi: margflötungur þar sem einn flöturinn er marghyrningur, en hinir þríhyrningar með sameiginlegan topppunkt

pólhnit: önnur tveggja talna sem ákvarða stöðu punkts í sléttum fleti, en tölurnar eru fjarlægð punkts frá fastri miðju og stærð hornsins sem hálfliða frá miðjunni í gegnum punktinn myndar við fasta háflínu út frá miðjunni

pólhnitakerfi: hnitakerfi þar sem staðarákvörðun er gefin með pólhnitum

prímtala: frumtala

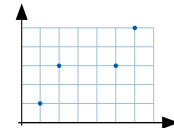
prómill: einn af þúsundi, tákn ‰

prósent: einn af hundraði, tákn % 12% $\frac{12}{100}$

prósenta: fjöldi hundraðshluta, hlutfall af hundraði

prósentustig: tiltekinn mismunur tveggja hundraðshluta af sömu tölu

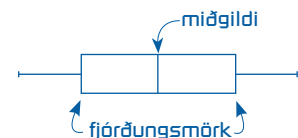
punktarit: myndrit þar sem gögn eru sett fram sem stakir punktar

pýþagórísk þrennd: þrjár heilar tölur, a, b og c, sem hlíta jöfnunni $a^2 + b^2 = c^2$, t.d. $3^2 + 4^2 = 5^2$ og $5^2 + 12^2 = 13^2$

R

ræðtvennd: talnabú, þar sem röð talnanna skiptir máli, t.d. (3, 2) sem er ekki jafnt (2, 3)

rammarit: myndrit sem afmarkar með ramma þann helming gagna sem er næst miðju, einnig notað til að afmarka skekkjumörk í tölfræði

rauntölur: mengi ræðra og óræðra talna

reikniaðgerð: tekur til sérhverra tveggja talna í talnamengi og myndar úr þeim nýja tölu í sama mengi

reiknilíkan, stærðfræðilíkan: stærðfræðilegt kerfi sem líkir eftir raunverulegum aðstæðum þannig að þegar verkefni um kerfið er leyst er hægt að beita því á hinar raunverulegu aðstæður

rétt horn: horn sem mælist 90°

réttþyrndur þríhyrningur: þríhyrningur þar sem eitt hornið er 90°

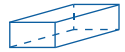

Hugtök

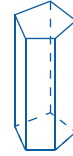
rétthyrningur: ferhyrningur þar sem öll horn eru rétt, 90°

réttstrendingur: réttur strendingur þar sem allir hliðarfletir og grunnfletir eru rétthyrningar

réttur strendingur: strendingur þar sem allir hliðarfletir eru hornréttir á grunnflöt

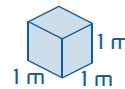

rómversk talnaritun: talnaritun, þar sem bókstafir, t.d. **I, V, X, L, C, D** og **M**, eru tákn fyrir tiltekna tölur: einingu, hálfan og heilan tug, hálf og heilt hundrað og þúsund

rúmdesimetri: rúmmálseining jöfn teningi með 1 dm (10 cm) langa hlið, dm^3 eða lítri

rúmmál: fjöldi stærðareininga (til dæmis lítra, rúmsentimetra) sem ílát getur rúmað, rúm sem einhver hlutur fyllir

rúmmetri: rúmmálseining jöfn teningi með 1 metra langa hlið, m^3

rúmsentimetri: rúmmálseining jöfn teningi með 1 cm langa hlið, cm^3 eða millilítri

ræð tala: tala sem skrá má sem hlutfall tveggja heilla talna, t.d. $\frac{3}{5}$, $\frac{11}{7}$, $\frac{5}{1}$, $0,7 = \frac{7}{10}$

ræðar tölur: mengi heilla talna og brota, þ.e. talna sem skrá má sem hlutfall tveggja heilla talna

rökleiðsla: það að leiða rök að einhverju, rökfærsla

röksemdafærsla: rök fyrir einhverju, rökfærsla

rökþraut: þraut sem krefst röksemdafærslu

S

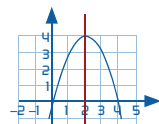
samhverfa um línu eða punkt: það að mynd fellur í sjálfa sig ef hún er spegluð í línu, (samhverfuás), spegilsamhverfa, eða snúið um punkt, punktsamhverfa

samhverft mynstur: mynstur sem inniheldur samhverfu

samhverfuás: lína sem skiptir flatarmynd, t.d. fleygboga, þannig að hlutar hennar verði eins báðum megin línunnar, spegilmyndir hvor annars

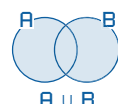

samhverfur: sem hefur samhverfu

samlagningarandhverfa: tvær tölur, sem samanlagt eru samlagningarhlutleysa, eru samlagningarandhverfur; t.d. eru tölurnar 5 og (-5) samlagningarandhverfur af því að $5 + (-5) = 0$

samlagningarhlutleysa: talan 0 er hlutlaus í samlagningu; t.d. er $a + 0 = 0 + a = a$, þar sem a er ótiltekin tala

sammengi (tveggja eða fleiri mengja): sammengi mengjanna A og B inniheldur öll stök beggja mengjanna, skráð $A \cup B$

samnefnari brota: tala sem nefnarar brotanna ganga upp í

Hugtök

samsett tala: heil tala sem er margfeldi tveggja eða fleiri frumtalna; heil tala sem hefur tvo eða fleiri frumþætti, t.d. $91 = 7 \cdot 13$

samsíða (línur): beinar línur sem liggja í sama fleti án þess að skerast; fjarlægðin milli línanna er alls staðar hin sama

samsíðungur: ferhyrningur þar sem gagnstæðar hliðar eru samsíða og því jafnlangar

sanna: sýna fram á eitthvað, sýna að eitthvað sé satt, styðja óhrekjandi rökum

sanngildi: gildi fullyrðingar, sönn eða ósönn

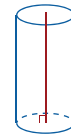
sanngildistafla: tafla yfir sanngildi fullyrðinga, sanntafla

senti-: einn hundraðasti hluti (10^{-2}) úr mælieiningu, t.d. sentimetri, sentilítri

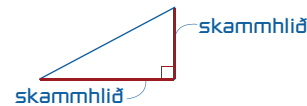
sexhyrningur: marghyrningur með sex horn og sex hliðar

sívalningur, réttur: príviður hlutur, þar sem grunnfletirnir eru hringir og bolurinn er hornréttur á grunnfletina

skammhlið í rétthyrndum þríhyrningi: hvor sem er af styttri hliðum rétthyrnds þríhyrnings

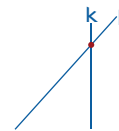
skekka: frávik frá hinu rétta

skekjumörk: frávik sem talið er eðlilegt frá einhverri stærð

skífurit: hringflötur skiptur í hringgeira þar sem stærðir geiranna tákna hlutfallslega skiptingu gilda

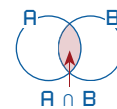

skurðpunktur tveggja lína eða ferla: sameiginlegur punktur tveggja lína eða ferla

slétt tala: náttúruleg tala sem er deilanleg með 2; sem endar á 0, 2, 4, 6, eða 8

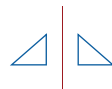
sníðmengi tveggja eða fleiri mengja: mengi staka sem tilheyra tveimur eða fleiri mengjum samtímis, táknað $A \cap B$

snúningur: flutningur sem flytur alla hluta myndar eftir hringbogum um jafnstórt horn miðað við tiltekinn snúningspunkt (ás)

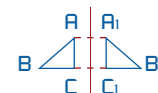

spegilás: lína sem speglað er um

spegiltala: tala sem verður eins þótt röð tölustafanna sé snúið við, t.d. 2002, 313

speglun flatarmyndar: flutningur þegar allir punktar flatarmyndar flytjast þvert yfir línu, spegilás, þannig að fjarlægð sérhvers punkts myndarinnar frá spegilásnum haldist óbreytt

staðalform tölu: sá háttur að skrá tölu sem margfeldi af tölu á bilinu 1 til 10 og veldi af 10, t.d. $6,57 \cdot 10^{10}$ í stað 65.700.000.000

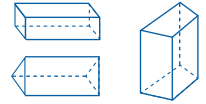
stak í mengi: einn þeirra hluta sem tilheyra tilteknu mengi; talan 3 er stak í menginu A er táknað $3 \in A$

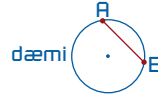
Hugtök

stig jöfnu: hæsti veldisvísir óþekkrar stærðar í jöfnu

strendingur: margflötungur með tvo eins grunnfleti sem eru samsíða marghyrningar og þrjá eða fleiri hliðarfleti sem eru samsíðungar

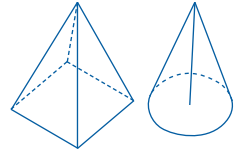

strengur í hring: strik sem tengir tvo punkta á hringferli

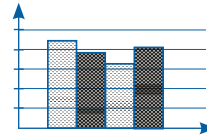

strik: línubútur milli tveggja punkta; línustrik

strýta: rúmmynd sem myndast þegar allir punktar grunnflatar (sem er marghyrningur eða hringur) eru tengdir með línustrikum við sama punktinn utan grunnflatarins, svokallaðan topppunkt; samheiti píramída og keilu

stuðlarit: súlurit þar sem súlurnar liggja hver upp að annarri, notað þar sem gögn eru fengin úr samfelldu mengi

stuðull við óþekkta stærð/breytu: tala sem óþekkta stærðin/breytan er margfölduð með

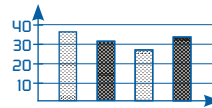
stytta brot: deila í teljara og nefnara brots með sömu tölu dæmi $\frac{6}{36} : \frac{6}{6} = \frac{1}{6}$

stæða: stærðartákn, tölur og breytur, oft tengd með reikniáðgerðum

stærðfræðilíkan, reiknilíkan: stærðfræðilegt kerfi sem líkir eftir raunverulegum aðstæðum þannig að þegar verkefni um kerfið er leyst er hægt að beita því á hinar raunverulegu aðstæður

summa: útkoma þegar tvær eða fleiri tölur eru lagðar saman, samtala

súlurit: myndrit þar sem lengdir súlna tákna gildi

sönnun: eitthvað sem sannar eitthvað, sýnir fram á eitthvað

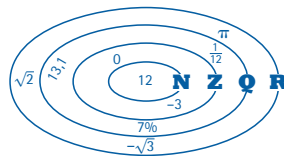
t

taka út fyrir sviga: taka sameiginlegan þátt út fyrir liðastærð samkvæmt dreifireglu, t.d. þáttinn 6 í $12x + 6 = 6(2x + 1)$ eða x í $x^3 + 3x^2 + x = x(x^2 + 3x + 1)$

talnalína: lína þar sem sérhver punktur línunnar svarar til tiltekinnar rauntölu

talnamengi: mengi talna

talnaruna: runa með tölum, oftast í tiltekinni röð

talningartré: líkindatré, myndræn framsetning þar sem líkur eru settar fram sem greinótt tré

tangram: forn kínversk raðþraut; sjö flatarmyndabútar sem má raða saman í reglulegar flatarmyndir á alls 13 vegu

Hugtök

teljari brots: sú tala brots sem er fyrir ofan brotastrik og sýnir fjölda eininganna sem nefnarinn nefnir

$\frac{a}{b}$
← teljari
← nefnari

tengiregla: regla um aðgerð sem segir að sama útkoma fáiast, hvernig sem t.d. þrjár tölur, a, b og c, eru teknar saman að óbreyttri röð; $(a + b) + c = a + (b + c)$ er tengiregla samlagningar og $(a \cdot b) \cdot c = a \cdot (b \cdot c)$ tengiregla margföldunar

teningstala: tala sem er þriðja veldi af heilli tölu, t. d. $125 = 5 \cdot 5 \cdot 5 = 5^3$

teningur: réttstrendingur þar sem allir fletirnir sex eru jafnstórir ferningar

tilgáta: ágiskun, það sem einhver getur sér til

tilraun (í tölfraði): verk sem unnið er við ráðnar aðstæður í því skyni t.d. að prófa tilgátu eða uppgötva óþekkt tengsl

tilviljanakennt úrtak: handhófsúrtak, úrtak sem valið er af handahófi þannig að öll hugsanleg úrtök hafi sömu líkur á að vera valin; dæmigert úrtak

tíðasta gildi: algengasta gildi í gagnasafni

tíðni: fjöldi, stakafjöldi flokks

tígull: ferhyrningur og jafnframt samsíðungur með allar hliðar jafnlangar

tomma: lengdareining, $\frac{1}{12}$ hluti úr feti, u.þ.b. 2,54 cm

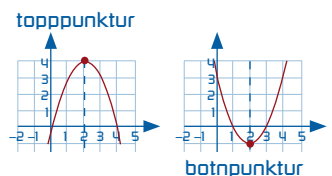
topphorn: tvö horn með sameiginlegan oddpunkt sem snúa þannig að armar hvors um sig eru beint framhald af örmum hins; hornin eru jafnstór

topphorn í jafnarma þríhyrningi: hornið milli armanna

topppunktur/botnpunktur fleygboga: hæsti eða lægsti punktur fleygboga, skurðpunktur fleygboga og samhverfuáss hans

topppunktur strýtu: oddpunktur sem hliðarflötur/fletir strýttunnar koma saman í

tólfflötungur: margflötungur sem afmarkast af tólf flötum

tómamengi: mengi með engu staki, tómt mengi $\{ \}$, oft táknað $\emptyset$

trapisa: ferhyrningur með tvær hliðar samsíða en hinar ósamsíða

trilljarður: þúsund trilljónir: 1.000.000.000.000.000.000

trilljón: milljón billjónir: 1.000.000.000.000.000

tugabrot: brot sem ritað er í tugakerfi, t. d. 0,23, $\frac{4,769}{100}$, 0,54545454...

hundraðshluti } þúsundasti hluti
4,769
eining } tíundi hluti

tugakerfi: talningakerfi þar sem grunntalan er tíu, ritháttur talna þar sem gildi tölustafs í talnasamstæðu tífaldast við færslu um eitt sæti til vinstri

tuttugufliötungur: margfliötungur sem afmarkast af tuttugu hliðarfliötum

tuttugufliötungur

tvinntala: tala sem er summa af rauntölu og þvertölu, svokallaðri ímyndaðri tölu, t.d.

$1 + \sqrt{-1}$, þar sem $\sqrt{-1}$ er grunnur þvertalnanna, oft táknaður með bókstafnum i

töflureiknir: tölvuforrit sem reiknar

töfraferningur: ferningslaga uppröðun talna þannig að summa talnanna í hverri línu, hverjum dálki og báðum hornalínunum sé ávallt hin sama

6	7	2
1	5	9
8	3	4

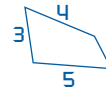
tölfræði: grein stærðfræðinnar um framsetningu og úrvinnslu gagna

tölugildi tölunnar a: fjarlægð tölunnar a frá núlli á talnalínu, táknað **lal**; tölugildi er aldrei neikvætt

töluleg gögn: tölulegar upplýsingar sem er safnað saman til að vinna úr og setja fram, t.d. í myndritum eða töflum; dæmi: mannfjöldataölur, veðurfarstölur

U

ummál flatarmyndar: lengd jaðars flatarmyndarinnar

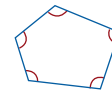
dæmi

$$U = 3 + 4 + 2 + 5$$

Ú

úrtak: lítið safn sem valið er, oft með tilviljanakenndu vali, úr stærra safni, þýði, sem fulltrúi þess og rannsakað í þeim tilgangi að geta sagt til um eiginleika þýðisins

úthyrndur marghyrningur: marghyrningur þar sem öll horn eru minni en 180°

útkoma (í tölfræði): ein af mögulegum niðurstöðum tilraunar

V

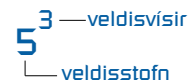
vaxtareikningur: það að reikna upphæð vaxta

vaxtavextir: vextir af vöxtum

veldareglur: reiknireglur um tölur ritaðar með veldarithætti

veldi: tala rituð með veldarithætti, t.d. 2^3 , sem er veldaritháttur fyrir 8

veldisstofn: tala sem veldisvísir sýnir hve oft er margfölduð með sjálfri sér, til dæmis talan 5 í 5^3

veldisvísir: tala sem sýnir hve oft tala er margfölduð með sjálfri sér, til dæmis 3 í 5^3

Vennmynd: mengjamynd

vextir: leiga á fjármagni

virðisaukaskattur: skattur lagður á vöru og þjónustu sem ákveðið hlutfall af söluverði og innheimtur á hverju sölustigi, skammstafað vsk.

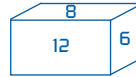

Hugtök

víxlregla: regla um aðgerð sem segir að sama útkoma fáið óháð röð stakanna sem aðgerðinni er beitt á, t.d. röð talnanna a og b í
 $a + b = b + a$, víxlreglu samlagningar, og
 $a \cdot b = b \cdot a$, víxlreglu margföldunar

y

yfirborðsflatarmál: flatarmál yfirborðs þrívíðs hlutar

dæmi

$$2 \cdot 8 + 2 \cdot 12 + 2 \cdot 6 = 52$$

þ

þátta: leysa tölu eða stæðu upp í þætti, t.d. $186 \text{ í } 6 \cdot 31$

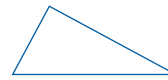
eða $x^2 - 5x + 6 \text{ í } (x - 2)(x - 3)$

þáttun: það að þátta

þáttur í margfeldi: margfaldari; tölur sem margfaldaðar eru saman nefnast þættir í margfeldinu, t.d. eru 4 og 6 þættir í 24

þraut: gáta, úrlausnarefni

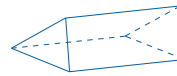
þríhyrningur: marghyrningur með þrjár hliðar og þrjú horn

þríhyrningstala: tákna fjölda punkta sem raða má í þríhyrning: 1, 3, 6, 10, 15, ...

þrístrendingur: strendingur með þríhyrnda grunnfleti

þrístrendingur

þverill á línustrik: lína sem myndar rétt horn við línustrik

þvermál hring: lengd miðstrengs í hring

þversögn: felst í því að tvær setningar, sem virðast studdar traustum rökum, eru í mótsögn hvor við aðra

þýði: mengi eininga, einstaklinga eða hluta, sem úrtak er tekið úr til tölfræðilegra athugana, t.d. við undirbúning skoðanakannana